

گزارش ارزیابی اجمالی

مقالات تاریخ در

مجله حوزه

محمد باغستانی کوزه گر

چکیده: مجله 'حوزه' از سال ۱۳۶۲ از سوی دفتر تبلیغات اسلامی

قم منتشر می گردد. تا کنون همواره و پیاپی، نشر یافته و یکصد و

سی شماره آن چاپ شده و در دسترس است. بخش درخور توجهی

از مقاله ها و سرمقاله ها و مصاحبه های آن، در ردیف مقاله ها و

نگارشهای تاریخی قرار می گیرند. در گزارش زیر کوشش شده تا

مقاله های تاریخی، شناسانده شوند.

حجم کمی از مجموع تقریبی هفتصد مقاله که در بیست و دو سال در شمارگان مسلسل

مقاله های مجله، به چاپ رسیده است، می توان حدود سیصد مورد از آنها (اعم از

تاریخی مقاله، مصاحبه و سرمقاله) را در شمار نوشته ها و نگارشهای تاریخی قرار داد

که به نظر می رسد توجه فراوان نویسندگان و دست اندرکاران مجله را در رواج

و گسترش اندیشه تاریخی نگری، به روشنی برساند.

هیأت تحریریه در نخستین شماره، از هدفهای کلان دوازده گانه انتشار مجله یاد کرده که در میان آنها، هدفهایی چون آگاهاندن حوزه‌ها از میراث نوشتاری خود و بایستگی بهره‌وری شایسته از آن، یا ثبت تاریخ معاصر حوزه‌ها، دیده می‌شود که به طور مستقیم به آگاهی‌های تاریخی نیاز دارد. یا هدفهای دیگر چون، روشنگری و بیان جایگاه والا و رسالت حوزویان در ساحت‌های گوناگون.

یا تلاش در راه نواندیشی دینی و مبارزه با بسته‌ذهنی و کژاندیشی، یا بیان کمبودها، کاستی‌ها و نیازهای اخلاقی، سیاسی، اعتقادی و اجتماعی حوزه‌ها نیز که بی‌نیاز از آگاهی تاریخی نیستند. بنابراین به سازواری هدفهایی چنین تاریخی، نیاز به این حجم از مقاله‌های تاریخی نیز وجود داشته است.

بازتاب رشته‌های برای درک دقیق و درست کوششهای انجام شده بایسته است حجم کمی و گوناگون تاریخی در چندی مقاله‌های به چاپ رسیده را در قالب رشته‌های گوناگون تاریخ قرار مصادبه‌ها و مقاله‌ها داده، تا بایسته‌ها و ضرورت‌های آغازین ارزیابی فراهم آید.

۱. تاریخ شفاهی

با پیروزی انقلاب اسلامی، به رهبری امام خمینی و نقش‌آفرینیهای روحانیت و اثرگذاری بی‌چون و چرای این گروه در مرحله به مرحله نهضت و به سامان بردن آن، افزون بر عطش اجتماعی فوران یافته سالهای نخستین پیروزی، ضرورت داشت تا از این سرمایه ملی به شیوه‌های گوناگون در جهت ثبات هویتی هرچه بیش‌تر استفاده گردد. مجله حوزه با درک این ضرورت کوشید تا با آن گروه از عالمانی که همراه حرکت عمومی مردم

بوده، یا خود نقشی در به راه انداختن آن داشته‌اند، مصاحبه‌هایی انجام داده و خاطرات شفاهی آنان را که خود شاهد بودند، ثبت کند و به این ترتیب، گامی مهم در روشن شدن زوایای تاریک و مبهم تاریخ معاصر، بردارد. این مهم زمانی رخ می‌داد که هنوز کشور در شور انقلاب به سر می‌برد و برافروخته شدن آتش جنگ، بر این شور می‌افزود و پیامدهای کشمکشهای داخلی پاره‌ای از گروه‌ها، اثر خود را بر فضای عمومی کشور بر جای گذاشته بود. خلاصه، کم‌تر کسانی بودند که در آن برهه، به این امر مهم توجه کنند. بویژه اهمیت این موضوع زمانی روشن‌تر می‌شود که بدانیم بسیاری از عالمان مصاحبه‌شونده در فاصله کوتاهی پس از آن، رحلت کردند و فقدان آنان، ارزش مصاحبه‌های انجام شده را دو صد چندان کرد. از این رو مجله حوزه را می‌توان پیشگام در عرصه تدوین تاریخ شفاهی پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران به حساب آورد. بسیاری از مجله‌ها و نشریات پیش از شصت و هشت مصاحبه با عالمان و فقیهان حوزه صورت گرفته که بیش‌تر آنان ساکن در شهر قم بودند. هرچند عالمانی از شهرهای دیگر نیز در این مصاحبه‌ها حضور داشتند. **روش‌های علمی و مطالعات فرسنگی**

در این مصاحبه‌ها، بیش‌تر دو بخش مهم تاریخی دیده می‌شود که اهمیت فراوانی دارند: **الف. نقل تاریخ حوزه‌ها:** بخش نخست و مهمی که در این مصاحبه‌ها دنبال شده، روایت گوشه‌ای از تاریخ حوزه‌های علمیه است که مصاحبه‌شوندگان خود شاهد بوده و یا در سیره و روش علمای سلف دیده و یا از آنان شنیده‌اند. این دست از مطالب در بسیاری از اوقات شاهد واحد داشته که این روایتها را گاه منحصر به فرد کرده است. اهمیت این مطالب در آن است که می‌توانند مواد لازم را برای تدوین تاریخ جامع حوزه‌های علمیه فراهم آورند.

ب. نقل تاریخ معاصر ایران: در شمار زیادی از این مصاحبه‌ها، مصاحبه‌شوندگان به نقل خاطرات سیاسی، اجتماعی عمومی خود که مربوط به حوادث سیاسی ایران معاصر، بویژه یکصد سال اخیر بوده، پرداخته و توانسته‌اند حواشی مهم و پشت پرده پاره‌ای از رویدادهای مشهور را آشکار سازند و گاه به شرح و فهم بیش‌تر آن رویدادها کمک کنند. دقت بیش‌تر در محتوای سیاسی و اجتماعی مصاحبه‌ها، می‌تواند اسناد مهم و تازه‌ای را از پاره‌ای از رویدادها پیش‌روی مورخان بگذارد و در جاهایی به رفع شک از پاره‌ای رویدادها، کمک کند و تصویر روشن‌تری از آنها را پیش‌روی ما قرار دهد.

۲. تاریخ علوم اسلامی

دومین گرایش تاریخی که مورد اهتمام و توجه نویسندگان مجله حوزه بوده است، تاریخ علوم اسلامی است. در این راستا دانش‌های زیر مورد توجه قرار گرفته است:

اول. دانش تفسیر: در سومین سال انتشار مجله حوزه و شانزدهمین شماره آن، نخستین مقاله، در زمینه تفسیر با عنوان: تفسیر آغاز و تطور آن، آمده است. سپس در شماره هیجدهم، این مقاله با عنوان: تفسیر علوم قرآن و منابع آن، دنبال گردیده و در شماره نوزدهم شناسایی و شمارش تکمیل شده است. به فاصله سه شماره، در بیست و چهارمین شماره، دنباله دانش تفسیر با شناسایی برخی از تفاسیر عامه، تداوم یافته و سپس این موضوع در شمارگان ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۳۰ و ۳۱ و ۳۳ نیز ادامه یافته و به پایان رسیده است.

دوم. دانش تاریخ: درباره دانش تاریخ، مجله حوزه، اهتمام بیش‌تر از خود نشان داده و به گرایش‌های متنوعی از این دانش پرداخته که به آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. فلسفه تاریخ: در این باره در شماره ۱۴، مقاله‌ای با عنوان: تاریخ چیست؟ به چاپ رسیده و مباحث فلسفه تاریخ در آن دنبال شده است.
۲. ضرورت آموزش تاریخ: در شماره ۱۳ مجله مقاله‌ای با عنوان: خودآگاهی تاریخی مسلمانان، حفاظت از تاریخ و مبارزه با تحریف آن، نوشته شده و سپس در شماره ۱۵ از ضرورت آموزش تاریخ در حوزه‌های علمیه، یاد گردیده و از نقش تاریخ در دانشهای حوزوی نیز در شماره ۸۳ سخن به میان آمده است.
۳. تاریخ آموزش اسلامی (کتب درسی): این عنوان فراگیر که خود گرایشی از تاریخ است، دارای زیرمجموعه‌های گوناگونی است که با سلسله مقاله‌هایی در مجله حوزه به معرفی کتب درسی رایج در حوزه‌های قدیم پرداخته شده است. در شمارگان ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ این مقاله بلند دنبال شده است و در آن کتابهای دانشهایی مثل ادبیات عرب، فقه، رجال، حدیث، اصول و... بررسی و معرفی شده‌اند.
۴. منابع تاریخ اسلام: منبع‌شناسی در تاریخ اهمیت بسیار دارد در دوازدهمین شمارگان مجله، توجه دست‌اندرکاران به آن جلب شده و در مقاله‌ای با عنوان: ارزیابی شتاب‌زده‌ای از میراث تاریخی اسلام، به شرح و معرفی این منابع پرداخته شده است.
۵. جریان‌شناسی تاریخ‌نگاریها: توجه به این موضوع مهم در تاریخ و نوشته‌های تاریخی و کوشش برای بازشناسی جریانهای فکری تبلور یافته در تاریخ‌نگاریها، که خود از مباحث فلسفه انتقادی تاریخ به حساب می‌آید، بسیار درخور توجه است. به دلیل اهمیت موضوع جریان‌شناسی تاریخ‌نگاریها در ایران معاصر مورد بررسی قرار گرفته است. در شماره‌های ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ این عنوان دنبال شده و خوانندگان می‌توانند

با جریان‌هایی چون تاریخ‌نویسان غرب محور، خاورشناس، تمدن‌شناس و درباری آشنا شوند.

الف. تاریخ‌نگاری درباری: مجله حوزه به دلیل اهمیت موضوع تاریخ‌نگاریها و جریان‌های مشهور آن، دو نمونه جالب را مورد بررسی قرار داده که نخستین آن تاریخ‌نگاری درباری است. در این باره چند نکته درخور توجه است:

ابداع اصطلاح تازه: این عنوان هرگز در کتابهای رسمی آموزشی تاریخ دیده نمی‌شود، بلکه در آن جا با عنوان تاریخ‌های دودمانی از این نمونه‌ها یاد می‌شوند. هرچند به هنگام نقد و بررسی آنها به تأثیر وابستگی نویسندگان به دودمان‌های سلطنتی در نوشته‌های آنان اشاره شده است، اما مجله حوزه با جعل عنوان تازه، همه این تأثیرها را به خوانندگان منتقل می‌کند.

جریان‌نگری در تاریخ‌نویسی: هرچند در کتابهای رسمی دانشگاهی، خوانندگان می‌توانند با نام تاریخ‌های دودمانی آشنا شوند و نویسندگان آنها را بشناسند و تداوم این سبک را در سده‌های گوناگون دریابند؛ اما نگرش جریان‌ی و نگرشی بسیار نو بود که بسیار عمیق‌تر به این موضوع می‌نگریست و این نوشته‌ها را تنها نمودی از جریان‌های فکری پشت سر آنها محسوب می‌کرد که این کار امتیاز نویسنده این مقاله به حساب می‌آید.

ب. تاریخ‌نگاری استعماری: این سبک نیز در تاریخ‌نگاری از سبک‌های نو پدید و کم‌تر شناخته شده است که مجله حوزه در شماره ۲۸ و ۲۹ و ۳۱ و ۳۵ به آن پرداخته و کوشیده تا ویژگی‌های این سبک و آثار و پیامدهای آن را بر اندیشه مسلمانان در جهان اسلام، شناسایی کند.

ج. اهمیت تاریخ‌نگاری در دیدگاه شخصیتها: مجله حوزه برای آن که بتواند اهمیت پرداختن به تاریخ و جریان‌های تاریخ‌نگاری را بیش‌تر نشان دهد،

کوشیده تا از افراد و سهم شخصیت‌های تاریخ ساز نیز یاد کند و از زبان آنان به اهمیت این موضوع پردازد. در این میان در شماره ۳۰ مجله مقاله‌ای با عنوان: اهمیت و اصول تاریخ‌نگاری از دیدگاه امام، دیده می‌شود و بعدها در شماره ۷۹-۸۰ این موضوع از دیدگاه شهید آیت‌الله محمدباقر صدر بررسی شده است.

سوم. علم اصول: در شماره ۹ مجله حوزه، مقاله‌ای با عنوان: پیدایش و تطور علم اصول، دیده می‌شود که عنوان و موضوع آن بررسی تحولات تاریخی علم اصول است که به رغم اهمیت در دیگر شمارگان مجله دنبال نشده است. اما نوع نگاه نیز در این مقاله تازگی دارد و البته پیش از این در دو شماره ۷-۸ تأثیر منطق در علم اصول به بحث گذاشته شده است.

چهارم. دانش اخلاق اسلامی: در باب علم اخلاق، مقاله‌های بسیاری در مجله دیده می‌شود که در این مجال تنها به آن بخش از مقاله‌هایی که با نگرشی تاریخی به علم اخلاق و زیرمجموعه‌های وابسته به آن نگریسته شده می‌پردازیم:

الف. گرایش منبع‌شناسی: در این باره در شماره‌های ۲۰ و ۲۱ مجله دو مقاله با عنوان: منابع علم اخلاق، دیده می‌شود که نویسنده با رعایت ترتیب تاریخی به معرفی مهمترین منابع علم اخلاق در مذهب شیعه اقدام کرده و گرایش‌های آنها را نیز روشن نموده است.

ب. گرایش متن‌شناسی در اخلاق: این گرایش که به فراوانی در شمارگان مجله دیده می‌شود از آغازین شماره مجله در قالب نامه‌ها و دستورالعمل‌ها و وصیت‌نامه‌ها، به آن پرداخته شده که البته پس از گذشت چهار سال از انتشار مجله، در شماره بیست و سوم، در مقاله‌ای با عنوان: آموزش‌های اخلاقی در حوزه، به تبیین تقسیم‌بندی روش‌های آموزش اخلاق که سویه‌ای تاریخی دارد

به توضیح مبنای این تقسیم‌بندی (نامه‌ها - وصیت‌نامه - دستورالعمل) اشاره شده که در شماره ۲۴ نیز دنبال گردیده است. این روشها به قرار زیر است:

۱. روش نامه‌های اخلاقی: در این باره نویسنده در قالب نقل نامه‌های عالمان اخلاق، پس از پرداختن به زندگی نامه‌های آنان، به نقل محتوای اخلاقی این نامه اشاره و آنها را تقسیم‌بندی موضوعی کرده است. در این قسمت، از نخستین شماره مجله، به ترتیب، نامه‌های عالمانی چون: آخوند ملا حسینقلی همدانی، شماره ۱، آخوند شیخ محمد بهاری همدانی، شماره ۲-۳، حاج میرزا ملکی تبریزی، شماره ۴، شیخ مجتبی قزوینی خراسانی شماره ۵، فیض کاشانی (زاد المسالک) شماره ۶-۷، شیخ محمد حسن اصفهانی شماره ۸، محمد بن آقا ملا محمد رفیع گیلانی بیدآبادی شماره ۱۰، دردنامه عارف صمدانی ملا حسینقلی همدانی شماره ۱۱، بازتاب یافته است.

۲. روش دستورالعمل: در تقسیم‌بندی که پیشاپیش اشاره شد، در مجله حوزه علاوه بر نامه‌ها از دستورالعمل‌های اخلاقی نیز یاد شده است. دستورالعمل‌های عالمان زیر در شمارگان مجله به چاپ رسیده است:

محمی شریعت، امام خمینی، شماره ۱۳. سید السالکین سید احمد کربلایی، شماره ۱۵. جمال السالکین میرزا جواد آقا ملکی تبریزی، شماره ۱۶. زبده علماء المتقین محمدتقی مجلسی، شماره ۱۷. سید احمد کربلایی، شماره ۱۹. فقیه وارسته محقق حلی، شماره ۲۷. فقیه اعظم شهید اول، شماره ۲۹. فقیه صمدانی، شهید ثانی، شماره ۳۴. عارف گرانمایه آقا محمد بیدآبادی، شماره ۳۵. عارف مجاهد شیخ محمدتقی اصفهانی، شماره ۳۶. عارف متفکر آیت‌الله شاه‌آبادی شماره ۴۲. حکیم صمدانی علامه طباطبایی شماره ۴۶. عالم متقی، شیخ عباس قمی، شماره ۴۷. فقیه وارسته آقا میرحسین قزوینی، شماره ۵۳. عارف ژرف‌اندیش ابن ابی‌جمهور احسایی

شماره ۵۵. عارف بلند مرتبه محمد بیدآبادی، شماره ۵۸. دستورالعمل دیگری از شهید اول، شماره ۶۲. عالم ربانی سید ابوالقاسم دهکردی شماره ۶۵. فقیه پارسا ابراهیم قطیفی شماره ۶۶. عارف واصل آقا محمد بیدآبادی شماره ۶۸-۶۹. عالم ربانی محمدتقی مجلسی، شماره ۷۱. عارف بلند مرتبه ملا حسینقلی همدانی شماره ۷۲-۷۳. عالم نامور آیت الله شهید محمدباقر صدر، شماره ۷۹-۸۰. مفسر ژرف اندیش شهید سید مصطفی خمینی، شماره ۸۱-۸۲. علامه میرزا محمدباقر موسوی خوانساری، شماره ۸۳.

این عنوان از شماره ۱۳ مجله تا شماره ۸۰-۹۰ مجله دنبال شده است.

۳. روش وصیت نامه: با این عنوان در مجله حوزه، فقط در شماره های: ۱۲ وصیت نامه علامه حلی به فرزندش و ۴۱ با عنوان: وصیت نامه بانو امین اصفهانی، و ۸۹ و ۹۰ وصیت نامه رجال شناس و ارسته محمدباقر خوانساری، برخورد می کنیم. شاید میان وصیت نامه و دستورالعمل تفاوت زیادی در نزد نویسندگان وجود نداشته است و به عمد عنوان دستورالعمل بر وصیت نامه ترجیح داده شده است. بنابراین شاید وصیت نامه نویسی را نتوان روشی جدا از دستورالعمل ها به حساب آورد. میان نامه ها و دستورالعمل ها نیز ممکن است تنها به جهت مخاطب ها و تحول گستردگی مخاطب یا مخاطبان، بتوان فرقی قایل شد. جالب آن که از شماره ۹۰ مجله تا شماره ۱۳۰ که مورد بررسی ما در این مقاله است دیگر از این عنوانها اثری به چشم نمی خورد.

آن چه درباره جنبه تاریخی مقالات مربوط به علم اخلاق در مجله حوزه می توان گفت این است که:

یکم. این مجموعه نامه ها و وصیت نامه ها و دستورالعمل ها می توانند نمایانگر دگرگونیهای دانش اخلاق در میان شیعه باشند.

دوم. به رغم ارزش تاریخی هر یک از دستورالعمل ها، هیچ گونه ترتیب

تاریخی در استفاده از آنها به چشم نمی خورد و به نظر می رسیده است که نگاه انتخاب کننده و شرح دهنده این مجموعه ها بیشتر معطوف به محتوای نامه ها و دستورالعمل ها بوده و آن ها را بریده از زمان صدورشان مورد بحث قرار داده است.

سوم. به دنبال نگرش پیشین در انتخاب و توضیح نامه ها و دستورالعمل ها هیچ توجهی به گرایشهای عالمان و اثرگذاری که آن گرایش بر نگرشهای اخلاقی آنها داشته، نشده و به همین دلیل از عالمان اخباری، شیخی، اصولی و... دستورالعمل هایی را مشاهده می کنیم که در این مجموعه به چاپ رسیده است. در مثل تا چه اندازه توصیه های اخلاقی عالمی چون شیخ ابراهیم قطفی می توانست برای طلاب حوزه های علمیه در سالهای پس از پیروزی انقلاب اسلامی اثرگذار و درخور توصیه باشد؟ او که تمایل جدی به اخباری گری داشت و آثار ضد اصولی او در برابر محقق کرکی شهرت داشته است؟ محقق کرکی که با صفویان همکاری داشت؟

البته ممکن است گفته شود: اصول اخلاقی، اصولی ثابت برای همه دوره هایند و هیچ اثری از محیط بیرونی و شرایط زمان و مکان نمی پذیرند که اگر این دیدگاه هم در نظر نویسنده بوده مناسبت داشت تا درباره آن شرحی و بیانی داشته باشد.

چهارم. با وجود آن چه گفته شد همین مجموعه گردآوری شده در قالب: نامه ها و دستورالعمل ها و وصیت های اخلاقی، می تواند تحول و ثبات موضوعات اخلاقی و چگونگی نگرش عالمان شیعه را به آنها، در سده های گوناگون به ما نشان دهد.

پنجم. دانش کلام: دانش کلام نیز از علوم مهم اسلامی است که مورد توجه عالمان همه فرقه های اسلامی بوده است. در مجله حوزه، به تناسب در این باره گامهایی برداشته شده است که سویه تاریخی داشته و می تواند به

- اطلاعات موجود درباره تاریخ علم کلام امداد برساند:
۱. تاریخ تحول دانش کلام: درباره این موضوع، یک مقاله در شماره ۷۳ مجله حوزه به چاپ رسیده است، با عنوان: نگاهی به سیر کلام در حوزه های علمیه قم، در این مقاله حوزه کلامی قم و بغداد مورد بحث قرار گرفته اند.
 ۲. معرفی برخی از متکلمان بزرگ و آثار آنان: این عنوان نیز که می تواند حلقه مکملی برای تدوین تاریخ علم کلام باشد مورد توجه مجله حوزه قرار گرفته و در مقاله ای به نام کتاب شناسی پاسداری از حریم اسلام و تشیع به چاپ رسیده و در آن از متکلمان شیعی بزرگی چون شوشتری، سید حسن صدر، محمدحسین مظفر و میرحامد حسین یاد شده است و آثار نوشتاری آنان بررسی گردیده است.
 ۳. دفاعیه های کلامی از شماری از عالمان شیعی: این موضوع که در پاره ای از شمارگان مجله دیده می شود، اختصاص به عالمان شیعه دارد که پاره ای از ابهامها، یا شبهه ها، درباره آنان وجود دارد و مجله نیز خود را موظف دیده که از آنان دفاع کند، شخصیت هایی چون: سید جمال الدین اسدآبادی، میرزا حسن نائینی، مدرس، میرزا کوچک خان جنگلی، نراقی، بروجردی و... .
 ۴. اثرگذاری دانش کلام در علوم دیگر: این جنبه مهم، مورد توجه در یکی از شمارگان مجله حوزه مورد بررسی قرار گرفته و تأثیر اعتقادات در فقه اسلامی، کم تر به بحث گذاشته شده است.
- در مجموع، این چهار جنبه در کنار هم می تواند در تدوین حلقه های تاریخ علم کلام، به کار آید.
- ششم: دانش فلسفه اسلامی: فلسفه اسلامی هم از دانشهایی است که مورد توجه مجله قرار گرفته است. در این راستا، افزون بر بعضی مقاله های پراکنده، دو شماره نیز، ویژه فلسفه اسلامی، چاپ و عرضه شده است.

عنوانهایی که می‌تواند در تدوین تاریخ فلسفه اسلامی به کار آید عبارتند از:

۱. معرفی حوزه‌های فلسفی در ایران: در این باره در دو شماره (۵۸-۶۱) به بررسی ابعاد فلسفی حوزه قزوین در عصر صفوی و عصر قاجار پرداخته شده است.
۲. معرفی فیلسوفان بزرگ: در این موضوع نیز در شماره‌های ۹۱ و ۹۲ و ۹۳ و ۱۰۳ و ۱۰۴ به بررسی آثار و آرای فلسفی فیلسوفانی چون ابن سینا، ملاصدرا پرداخته شده است.
۳. منتقدان فلسفه: این موضوع جالب و جذاب نیز با سویه‌ای تاریخی بررسی و از منتقدان آرای صدرایی در شماره‌های ۹۳ و ۱۰۳ نام برده شده است.

هفتم. اطلاعات عمومی درباره دانشهای اسلامی (متون درسی): معرفی تفصیلی و گسترده متون درسی حوزه (علوم اسلامی) نیز موضوعی بوده که مورد توجه مجله حوزه قرار گرفته و در شماره ۶، کتابهای درسی: صرف، نحو، معانی بیان و بدیع. علوم عقلی و در شماره ۷، فلسفه و کلام، در شماره ۸، کتابهای تصوف، عرفان و طب و در شماره ۹، علوم ریاضی: هندسه، حساب و هیئت و اسطرلاب، در شماره ۱۰، علم اصول فقه، در شماره ۱۱، علم فقه، در شماره ۱۲، سنت و رجال، در شماره ۱۳، منابع رجالی شیعه و اهل سنت، در شماره ۱۴، حدیث‌شناسی و درایت حدیث، معرفی شده‌اند.

۳. تاریخ معاصر ایران*

دوره پهلوی

نهضت ملی شدن نفت: در شماره ۱۵ مجله مقاله‌ای با عنوان روحانیت و روشنفکران در نهضت ملی شدن نفت دیده می‌شود که به تعامل این دو گروه و نقش هر یک از آنها در این حادثه بزرگ تاریخ ایران پرداخته است.

* معرفی این مقاله‌ها براساس شماره چاپ آنها در مجله صورت گرفته است.

دوره قاجار

الف. واقعه تنباکو: در ویژه‌نامه میرزای شیرازی: شماره‌های ۵۰-۵۱، دو مقاله به چاپ رسیده که به طور مستقیم مربوط به این ماجرای بزرگ است: فتوای تحریم تنباکو و پیامدهای آن و تاریخ نویسان درباری و نقش روحانیون در نهضت تنباکو.

ب. نهضت مشروطه و نقش روحانیت: این واقعه پر دامنه بزرگ که اثرگذاری همه سویه، ژرف و دامنه‌داری در وقایع پس از خود دارد نیز، مورد توجه مجله قرار گرفته و به فراخور هدف خویش، که بازخوانی نقش روحانیون در این حادثه بزرگ بوده، به این ماجرا توجه کرده است و در مجموع، مقاله‌های زیر در این باره تدوین شده است. در شماره ۳ مجله، مقاله نگرشی بر مجلس مشروطیت آغاز این توجه است.

در شماره ۵۹-۶۰ که ویژه‌نامه سید جمال‌الدین است، از آن جا که وی را از پیشاهنگان روشن اندیشی و بیداری و نقش آفرین در نهضت مشروطه می‌داند، در قالب ده‌ها مقاله، ویژگیها و زوایای شخصیتی این عالم بزرگ را که به بیداری شگفت‌انگیز ملت ایران در آن برهه انجامید، به بوته بررسی می‌نهد، با این عنوانها:

سید جمال فرزند حوزه‌ها. ناهنجاری‌های جهان اسلام از دیدگاه سید جمال، علم و دین در نظرگاه سید جمال، شرح حال و سالشماری زندگی سید جمال. سپس در شماره ۶۱ نیز این عنوانها دنبال شده است:

حوزه در صحنه سیاست و اجتماع، بررسی دو اندیشه سید جمال و عبده، اصول حرکت اصلاحی سید جمال، اتحاد در جهان اسلام، مبارزه با استعمار و نقش مدرسه قزوین در جنبش فکری سید جمال. در شماره ۷۶-۷۷ نیز که ویژه‌نمایی است، از این چشم‌انداز که وی در

عرصه تئوری پردازي نهضت مشروطه نقش بی همتایی دارد و از پایگاه والای علمی، فقهی و اصولی و به عنوان مجتهد طراز اول کوشید تا مبانی فقهی و دینی انقلاب مشروطه را ترسیم کند، مجله حوزه به این شخصیت توجه ویژه نشان داده و زوایای رفتار سیاسی و مبانی فکری وی را در عنوانهای زیر پی گرفته است: گفت و گو با فرزند نایینی، مبانی فکری سیاسی نایینی، نایینی در نهضت مشروطه، نایینی در برابر استبداد، رویارویی علما و روشنفکران غرب زده در نهضت مشروطه، رویارویی انگلیس و علما در نهضت مشروطه، سیری در زندگی علمی و سیاسی و اخلاقی نایینی.

و در شماره ۱۱۶ نیز با مقاله اندیشه نایینی چراغ راه، این بررسیها را ادامه داده است.

مجله حوزه واقع گرایانه، در نهضت مشروطه، تنها به معرفی چند عالم مشهور اثرگذار بسنده نکرده، بلکه از دیگر عالمان اثرگذار هم، در حوزه نجف، تهران و مشهد نام برده و زوایای اندیشه های آنان را در رساله ها و آثاری که به جای گذاشته اند بررسی کرده است: مشروطیت در اندیشه های تابناک حوزه نجف، و حوزه نجف در نهضت مشروطیت. شماره ۱۱۶ و این معرفی و بیان نموداری از تلاشهای عالمان در مشروطه، در مقاله: حوزه علمیه تهران در نهضت مشروطه، در شماره ۱۱۷-۱۱۸ و مقاله: نهضت مشروطه و سرنوشت سه رویکرد علمای مشهد (شماره ۱۱۵) به کمال رسیده است.

ج. آراء و اندیشه ها در نهضت مشروطه: مجله حوزه تلقی دینی از نهضت مشروطه دارد. از نقش اثرگذار عالمان دین در این حرکت، به این نتیجه رسیده است. از این روی، از منظر تئوریک به این رویداد بزرگ پرداخته است که مقاله های زیر، بیان گر این نگاه است: رویارویی علما و روشنفکران غرب زده

در نهضت مشروطه (شماره ۷۶-۷۷) تعامل دین و سیاست در نهضت مشروطه، چرایی رویارویی عالمان دین در نهضت مشروطیت (شماره ۱۱۵) نهضت بزرگ فتوا در انقلاب مشروطه، آسیب شناسی کارکرد عالمان در مشروطه، اجتهاد و عقلانیت در نهضت مشروطه، شیوه های تبلیغاتی جریان روشنفکری در نهضت مشروطه (شماره ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸)

د- وقایع سیاسی دیگر این دوره: در این باره در شماره ۱۰۷ و ۱۰۸ که ویژه نراقی هاست این مقاله ها به چشم می خورد: نراقی و زمان، تلاش عالمان دینی در عصر نراقی، رویارویی عالمان دین با فرقه های انحرافی در دوره قاجار، همراهی ها و رویارویی های نراقی با حکومت قاجار، جنگ ایران و روس و نقش علما و نراقی در جنگ ایران و روس.

قاجار - پهلوی

نهضت جنگل: نهضت جنگل، مهم ترین رویداد این دوره است که مجله حوزه به آن اهمیت داده و به بررسی زوایای آن پرداخته است. در شماره ۱۱۱-۱۱۲ با مقاله های زیر کوشش شده تا زوایای پنهان این نهضت و نقش روحانیت در آن بیان شود: **پاسخ به یک پرسش درباره میرزا کوچک خان، هیأت اتحاد اسلام گیلان خودی یا بیگانه، میرزا نماد حوزه شیعه، میرزا کوچک خان سردار اسلام، سیری در نهضت جنگل و آسیب شناسی نهضت جنگل.**

صفوی

نقش علما در حوادث سیاسی و فکری این دوره: در بررسی این دوره نیز مجله حوزه در شماره ۷۵ در قالب بزرگداشت محقق اردبیلی، به ارائه مقاله ها

و نگارشهایی درباره پاره‌ای از حوادث عصر صفوی پرداخته است، با این
عنوانها:

مواضع واقع بینانه مقدس اردبیلی در برابر شاهان صفوی و روشنفکرانها
و تحریف سیمای مقدس اردبیلی.

سپس در شماره ۸۹-۹۰ نیز همین موضوع در قالب ویژه نامه خوانساری‌ها
دنبال شده است:

رویکرد محقق خوانساری به سیاست، ایران در عصر خوانساری، گفت‌وگوهای
علمی در عصر صفوی و اخباری‌گری پیدایش و پیامدها.

۴. تاریخ حوزه‌های علمیه و جریانهای فکری در آنها

در این باره نیز می‌توان به نکته‌ها و مقوله‌های گوناگونی درباره اخبار تاریخی
حوزه‌های علمیه شیعه در نگارشها و مقاله‌ها مجله دست یافت:

آموزش‌های اخلاقی در حوزه نجف، سامرا، کربلا و قم، شماره ۲۴. نظام
آموزشی مکتب سامرا، بودجه حوزه سامرا، روش فقهی مکتب سامرا در شماره
۵۰-۵۱. مدرسه فلسفی قزوین در عصر صفوی، شماره‌های: ۵۸، ۶۱، ۶۶.

مدرسه کربلا از آغاز تا آل بویه، شماره ۷۲. مدرسه کربلا از آل بویه تا سلاجقه،
شماره ۷۸. مدرسه کربلا از حمله سلجوقیان تا فروپاشی بغداد، شماره ۷۹-۸۰.

حوزه نجف در برابر استعمار، شماره ۸۴. مدرسه کربلا پس از فروپاشی بغداد،
شماره ۷۸. سیمای آموزشی مدرسه آقا حسین و جمال خوانساری، شماره ۸۹-۹۰.

دو مقاله: مشروطیت در اندیشه تابناک حوزه نجف، حوزه نجف در

نهضت مشروطیت، شماره ۱۱۶، و نهضت مشروطه و سرنوشت سه رویکرد

سیاسی علمای مشهد، شماره ۱۱۵، حوزه علمیه تهران در نهضت مشروطه،

شماره ۱۱۷-۱۱۸.

۵. تاریخ اندیشه اسلامی

بحث اندیشه اسلامی و دگرگونی‌های آن نیازمند دقت و مطالعه گسترده و تیزبینی‌های ویژه است. مجله حوزه با هدف بازخوانی اندیشه اسلامی، کوششهایی را در این زمینه مبذول داشته است و به تناسب بازخوانی این اندیشه از رویکردی تاریخی به مباحث اندیشه اسلامی سود جسته است. حوزه‌های کلی این بازخوانی عبارتند از:

الف. تاریخ اسلام

سیره پیامبر (ص): در شماره ۴ مجله در مقاله: مقدمه‌ای بر اخلاق اسلامی، از اخلاق پیامبر (ص) مطالبی نقل شده و تحلیل گردیده است. باز در همین شماره، در مقاله سیاست و حوزه‌های علمیه، در موضوع مسجد از روایات پیامبر (ص) سود برده شده است.

در شماره ۶ مجله مقاله‌ای با عنوان: سیاست و حوزه‌های علمیه، به چاپ رسیده که در آن به بازخوانی سیره پیامبر (ص) در امر سیاست و تشکیل حکومت اهتمام شده است. سپس در شماره ۱۳ در قالب: جنگ در آینه مبانی، سیاستهای کلان جنگ و صلح پیامبر (ص) بررسی شده است.

در مقاله: تفسیر آغاز و تطور آن، در شماره ۱۶ نیز اشاره کوتاهی به این موضوع در سیره پیامبر (ص) شده است.

در پنجمین بخش مقاله: تکفیر، در شماره ۱۸ نیز به مناسبت این موضوع، می‌توان از شیوه برخورد پیامبر (ص) آگاه شد. آن‌گاه در شماره ۲۳ هم در قالب مقاله: مسائل نظام حوزه، به چگونگی میراث پیامبر (ص) و میراث بران او پرداخته شده است.

در همین شماره در مقاله: درآمدی بر آزادی تفکر و عقیده، به رابطه پیامبر (ص) و آزادی پرداخته شده است. در شماره ۲۶ در بحث: آزادی تفکر، نقل‌هایی از سیره پیامبر (ص) آورده شده است.

در شماره ۲۹ در مقاله: مکتب و مصلحت، می‌توان رابطه مکتب و مصلحت را در عصر نبوت دید.

در شماره ۳۵ سیره پیامبر (ص) در موضوع: آزادی عقیده، بحث شده است. در همین شماره، در موضوع: آداب و اخلاق اهل علم نیز می‌توان از سیره اخلاقی پیامبر (ص) نمونه‌هایی را خواند.

در شماره ۳۶ در موضوع: آزادی عقیده، دفاع پیامبر (ص) از مظلوم بحث شده است.

در شماره ۳۷-۳۸ نیز در مقاله‌ای که با عنوان: حکومت اسلامی و نقش انفال، در آن آمده از سیره پیامبر (ص) هم در این موضوع یاد شده است.

در شماره ۴۰ مجله که موضوع: آزادی بیان، دنبال شده، به طور خاص از سیره پیامبر (ص) در این باره یاد شده است. سپس در شماره ۴۱ در موضوع: ارتداد، سیره پیامبر (ص) تبیین گردیده است. در شماره ۴۲ در مقاله: نگاهی دیگر به مباحث اجتهاد، این موضوع در سخنان پیامبر (ص) نیز دنبال شده است.

در شماره ۶۸-۶۹ در موضوع: رسالت عالمان در احیای ارزشها، هم بحث الگوگیری از سیره پیامبر (ص) دیده می‌شود.

در شماره ۸۷ به داستان سقیفه و سیره پیامبر (ص) اشاره شده است.

در شماره ۸۸ طولانی‌ترین مقاله درباره پیامبر (ص) را می‌توان با عنوان: حوزه‌ها و جوانان، دید و آن‌گاه در همین شماره نیز، در مقاله: تهاجم نو با شبهه کهنه علیه تشیع، می‌توان شیعه را در آینه کلام پیامبر (ص) دید.

در شماره ۸۹-۹۰ در مقاله: رویکرد علما به فارسی‌نگاری در عصر صفویه، در بخش تاریخ و سیره معصومان می‌توان کتابهایی را که حاوی زندگی‌نامه پیامبر (ص) به فارسی است، دید.

در شماره ۹۱ در مقاله: قلمرو اجتماعی دین از دیدگاه شهید مطهری، هم می‌توان مطالبی را درباره پیامبر (ص) و حکومت اسلامی خواند.

همین موضوع در مقاله: رسالت سیاسی حوزه‌ها در اندیشه امام خمینی، که در شماره ۹۴-۹۵ به چاپ رسیده دنبال شده است.

در شماره ۹۶ مقاله: مستقلی در عنوان: سیاست و حکومت در رویکرد امام به سیره پیامبر (ص) به چاپ رسیده است.

در شماره ۹۷ مجله هم تساهل و تسامح در سیره پیامبر (ص) به بحث گذاشته شده است.

در شماره ۹۸ موضوع: اصلاح، در سیره پیامبر (ص) بررسی شده است.

در شماره ۱۲۳، دو مقاله: انسان مسلمان سرچشمه روشنایی و پیوند عقل و وحی، راز ماندگاری شریعت محمدی، می‌توان مطالب جالبی در باب سیره پیامبر (۲) به دست آورد.

ب. تاریخ تشیع

۱. سیره معصومان: بازخوانی سیره امامان شیعه نیز در مسیر هدفهای مجله حوزه قرار داشته است و نویسندگان این مجله به این موضوع به تناسب هدفهای مجله پرداخته‌اند:

در دومین شماره مجله، در مقاله: آفاق برون حوزه‌ای شهید مطهری، نکاتی درباره نهج البلاغه آمده است.

در چهارمین شماره مجله در مقاله: سیاست در حوزه‌های علمیه، در

- بحث مسجد، به روایات معصومین استناد شده است.
- در شماره ۶ در مقاله: عاشورا و مبلغان، نیز از تشریح قیام امام حسین (ع) به عنوان یک وظیفه مبلغ دینی یاد شده است.
- در همین شماره، در مقاله: نگرشی به رسالت حوزه‌ها در زمینه عقاید، به مطالبی درباره سیره عملی امامان در امر ارشاد دیگران و نیز مناظره‌های آنان اشاره گردیده است.
- در همین شماره مقاله‌ای با نام: سیاست و حوزه‌های علمیه، دیده می‌شود که در آن به رابطه حضرت علی (ع) با حکومت پرداخته شده است.
- همین موضوع در شماره ۷ مجله در ارتباط با سیره امامان دیگر شیعه تا حضرت حجت (ع) به بحث گذاشته شده است.
- در شماره ۱۰ مجله در موضوع: نگرشی بر مسلک‌های اخلاقی، به روش اهل بیت نیز اشاره گردیده است.
- سپس در بحث: مبانی انتخابات، در همین شماره به روایات و احادیثی از امامان در ارتباط با مردم و حاکمیت پرداخته شده است.
- در مقاله: جنگ در آینه مبانی، که در شماره ۱۳ به چاپ رسیده، و می‌توان مطالبی را درباره حضرت علی (ع) دید.
- در شماره ۱۵ مجله، در مقاله: ضرورت آموزش تاریخ در حوزه‌های علمیه، به دیدگاه امام علی (ع) درباره اهمیت تاریخ پرداخته شده است.
- در شماره ۱۶ در مقاله: تفسیر، آغاز و تطور آن، می‌توان از جایگاه امام علی (ع) در این موضوع باخبر شد.
- در شماره ۱۷ در موضوع: حربه تکفیر نیز با استفاده از روایات امامان معصوم (ع) مطالبی نقل شده است.
- در شماره ۱۹ در موضوع آفات علم، روایات حضرت سجاد (ع) نیز آمده است.

- در شماره ۲۳ در مقاله: مسائل نظام و حوزه، دفاعی کلامی از موضوع امامت، بازتاب یافته است. آن گاه در موضوع آزادی تفکر در شماره ۲۸ می توان مطلبی درباره اهل بیت یافت که آنان را طریق وسطی معرفی می کند.
- در شماره ۳۴ در مقاله: مکتب و مصلحت، رابطه این دو موضوع در تاریخ امامت بررسی شده و موضع گیریهای امام علی (ع) در دوره خلفا، به بوته بررسی نهاده شده است.
- در مقاله: آزادی عقیده، در شماره ۳۶ نیز موضع امام علی (ع) در دفاع از مظلوم بررسی شده است.
- در شماره ۳۸ در مقاله: حکومت اسلامی و نقش انفال، موضوع رهبری امامان شیعه از سوی پیامبر (ص) بحث شده است.
- در شماره ۳۹ به موضوع عاشورا پرداخته شده و مقاله ای با نام آفاق عاشورا تدوین گردیده است.
- در مقاله: عنصر تبلیغ در پیکر دین، در همین شماره، به اهمیت تبلیغ سیره حسینی از سوی مبلغان پرداخته شده است.
- و آن گاه در مقاله ای مستقل: موضوعات و منابع قیام کربلا، فهرست وار بیان شده است.
- در شماره ۴۰ در موضوع: آزادی بیان، از سیره معصومان، علیهم السلام، یاد شده است.
- در ادامه مقاله: مکتب و مصلحت، در این شماره نیز، این موضوع در حکومت حضرت علی (ع) دنبال شده است.
- در شماره ۴۱ دنباله آن بررسی گردیده و سیره حکومتی حضرت به شرح مورد تحلیل قرار گرفته است.
- در شماره ۵۷ بار دیگر در مقاله: مبانی تصرف در وجوه شرعی، به روایات

- و سیره اهل بیت در این باره پرداخته شده است. مقاله شماره ۶۲ در شماره ۶۲ مقاله: مکتب و مصلحت، ادامه یافته و این موضوع در دوران امامت امام حسن (ع) و امام حسین (ع) دنبال گردیده است. مقاله شماره ۶۶ در شماره ۶۶ مقاله: آداب و اخلاق اهل علم، از تواضع در سیره اهل بیت یاد شده است. مقاله شماره ۶۹ نیز در مقاله: رسالت عالمان در احیای ارزشها، از سیره امامان شیعه یاد شده است. اما در شماره ۷۰-۷۱ ویژه نامه امام زمان (عج) همه مقاله های خواندنی این شماره ماندگار به موضوع زندگی حضرت حجت (عج) و مسائل مربوط به آن اشاره دارند: امام زمان (ع) و رسالت حوزه های علوم دینی، نگاهی به تولد و زندگی امام زمان (ع)، ارتباط با امام زمان (ع) در عصر غیبت، مهدویت و مدینه فاضله، حکومت اسلامی در عصر انتظار، امام مهدی (ع) در آثار شخصیت های اسلامی. سپس در شماره ۷۲ مجله نقدی تاریخی بر مقاله: تولد و زندگی حضرت مهدی (ع) به چاپ رسیده است. مقاله: سیری در آفاق حرکت های دینی و سیاسی خراسان، نقش حضرت رضا (ع) در حیات معنوی خراسان مورد بحث قرار گرفته است. در شماره ۷۸ مقاله: بایستگی های دستیابی به سیره صحیح، مطالبی در باب سیره معصومان آمده است. در شماره ۸۳ نیز در باب تاریخ در نهج البلاغه و صحیفه سجادیه در مقاله: نقش تاریخ در دانش های حوزوی، می توان مطالبی را یافت. در شماره ۸۵-۸۶ در مقاله های: ولایت مطلقه فقیه از دیدگاه امام خمینی

و قرائت‌های گوناگون، مبانی و مبادی کلامی و ولایت فقیه از دیدگاه امام خمینی، جایگاه مردم در انتخاب رهبری، مصلحت نظام از دیدگاه امام خمینی و پیوند دین و حکومت در اندیشه مسلمانان می‌توان استنادهایی بر سیره معصومان را پیدا کرد.

در شماره ۸۸ مجله در مقاله: «تهاجم نو، با شبهه کهنه علیه تشیع، گوشه‌هایی از سیره حضرت علی (ع) نشان داده شده است.

در شماره ۸۹-۹۰ در سرمقاله برکت حضور، به وصف مکتب فقهی حقوقی شیعه و نقش امامان در آن پرداخته شده است.

در همین شماره، در مقاله: «رویکرد علما به فارسی‌نگاری در صفویه، می‌توان تاریخ و سیره معصومان را به فارسی، مشاهده کرد.

در شماره ۹۱ در مقاله: «قلمرو اجتماعی دین از دیدگاه شهید مطهری، به موضوع امامت پرداخته شده است.

در مقاله: «حکومت و مشروعیت در قرائت شهید مطهری، از دوره حضور معصومان در این باره یاد شده است.

در شماره ۹۳ در مقاله: «رسالت سیاسی حوزه‌ها در اندیشه امام خمینی، سیره نظری و عملی امامان شیعه در این باره به بحث گذاشته شده است.

شماره ۹۷ موضوع: «دین و آزادی از دیدگاه شهید مطهری، این موضوع در حکومت حضرت علی (ع) بررسی شده است. چنان که در مقاله: «قلمرو

تساهل و تسامح در نظر شهید مطهری، همین موضوع در سیره امامان (ع) توضیح داده شده است.

در مقاله: «دغدغه‌ها و حساسیتهای شهید مطهری، در شماره ۹۷ به داستان تحریفات عاشورا اشاره شده است.

در شماره ۹۸ در مقاله: «آفاق اصلاح، به سیره امام علی (ع) در این باره

پرداخته شده است.

در شماره ۹۹ سرمقاله: علی در مکتب محمد، به سیره امام علی (ع) در عصر حضرت پیامبر (ص) پرداخته شده است.

در مقاله های دیگر این شماره: معیار ارزشهای اجتماعی از دیدگاه امام علی (ع)، عدالت و اقتدار در سیره و گفتار امام علی (ع)، جریان شناسی دشمنی با علی (ع) در نهج البلاغه، امام علی و آزادی اجتماعی، نهج البلاغه و مسأله حقوق طبیعی، تصویر دولت اسلامی در آینه نهج البلاغه را می توان دید.

در شماره ۱۰۱-۱۰۲، مقاله: سیره علوی الهام بخش اصلاح طلبی دینی، راهبردهای اصلاح در حکومت علوی، امام علی (ع) راهکارهای اصلاح معرفت، اصلاح ساختار اداری در حکومت علوی، اصلاحات اجتماعی در حکومت علوی و سرانجام، مقاله: جریان شناسی دشمنی با علی در نهج البلاغه، را می توان دید.

در شماره ۱۱۳-۱۱۴ مجله نیز این مقاله ها درباره سیره معصومین دیده می شود: رسالت حوزه در روشن گری حماسه کربلا، بایستگی تحریف زدایی از نهضت عاشورا، نهضت حسینی در شاعرانه های علمای دین از قاجار تا انقلاب اسلامی، و جلوه هایی از آموزه های سیاسی در نهضت حسینی، شکوه حماسه عاشورا در شعر شاعران شیعه و عزت در ادبیات حسینی.

۲. سیره عالمان شیعه: این موضوع نیز، که یکی از حلقه های مفقوده در تاریخ تشیع است، مورد توجه مجله حوزه قرار گرفته است و به تناسب ضرورتها، ویژه نامه هایی را برای برخی از عالمان شیعه تدارک دیده است که در ضمن آن اوضاع و احوال فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و فکری جهان شیعی نیز

روشن شده است و از این جهت، می‌تواند روشن‌گر تاریخ شیعه باشد. شخصیت‌هایی که برای آنان ویژه‌نامه تدارک دیده شده یا مقاله‌ای به آنان اختصاص یافته است:

در شماره ۱۶ آیت‌الله طالقانی، شماره ۲۲، شهید مدرس، شماره ۲۵ شهید صدر، شماره ۳۴، علامه طباطبایی، شماره ۳۷-۳۸، ویژه امام خمینی و نیز شماره ۴۹، ویژه امام است.

شماره ۵۰-۵۱، ویژه‌نامه میرزای شیرازی، شماره ۵۴ ویژه‌نامه شیخ مفید، شماره ۵۹-۶۰، ویژه‌نامه سید جمال و شماره ۶۶-۶۷ سرمقاله درباره شهید صدر و مطهری، شماره ۷۵، ویژه‌نامه محقق اردبیلی، شماره ۷۶-۷۷، ویژه‌نامه نائینی، شماره ۷۹-۸۰، شهید صدر، شماره ۸۱-۸۲، ویژه‌نامه شهید سید مصطفی، شماره ۸۹-۹۰، ویژه‌نامه خوانساری‌ها، شماره ۹۱، ویژه‌نامه شهید مطهری، شماره ۹۴-۹۵، ویژه‌نامه امام خمینی، شماره ۹۷، ویژه‌نامه شهید مطهری، شماره ۹۸، ویژه‌نامه امام خمینی، شماره ۱۰۷-۱۰۸، ویژه‌نامه نراقی‌ها، شماره ۱۱۱-۱۱۲، ویژه‌نامه میرزا کوچک خان جنگلی شماره ۱۲۱-۱۲۲، ویژه‌نامه شهید مطهری شماره ۱۲۴ ویژه‌نامه علامه سید شرف‌الدین، شماره ۱۲۵-۱۲۶، ویژه‌نامه شیخ عبدالکریم حائری یزدی.

ج. اندیشه‌های جهانی اسلامی

مجله حوزه، افزون بر دنبال کردن اندیشه‌های اسلامی در قالب سیره پیامبر و امامان و عالمان شیعه، کوشیده تا در عرصه جهانی اسلام نیز، گام‌های تحقیقی بردارد.

از این روی، در شماره ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹ خود را به موضوع بحث‌انگیز

«حقوق بشر» ویژه کرده است. در این سه شماره، در مجموع، چهارده مقاله، اعم از تألیف، ترجمه و مصاحبه را فراروی اهل تحقیق و جست و جو قرار داده است. محور اصلی این نگارشها و مقاله ها، اعلامیه جهانی حقوق است و نگرش اسلامی درباره آن.

د. اندیشه های دیگر

مجله حوزه بنابر مرام آزاداندیشانه خود، با توجه به نیازهای فکری جامعه معاصر ایران و مقابله با ورود و گسترش بی حساب اندیشه های غیر اسلامی، که عرصه چاپ و نشر کتاب، بویژه برای نسل جوان را پر کرده است، کوشیده تا به کمک محققان حوزوی، به شناسایی جریانهای فکری-فرهنگی موجود نیز بپردازد. از این روی، شماره ۱۱۹، به جریان شناسی فرهنگی و شماره ۱۲۰ به جریان شناسی عرفانی، اختصاص یافته است. از میان مقاله های طرح شده در این دو شماره، می توان به مقاله فمینیسم در شماره ۱۱۹ و عرفان سرخ پوستی در شماره ۱۲۰، اشاره کرد که کوششی برای سنجش این دو جریان فکری رایج در ایران است.

این گزارش توصیفی می تواند میزان پیشرفت ها و دست آوردهای مجله را در موضوعات تاریخی نشان دهد و سطح کیفی مقاله ها و چگونگی رعایت روشهای تاریخی را نیز در تدوین آنها بنمایاند چنان که می تواند خالی گاه های بحثهای تاریخی مورد نیاز را که تاکنون پژوهش نشده، یا مورد توجه قرار نگرفته نیز، به روشنی نشان دهد.